

Reykjavík, 19. október 2023

## Efni: Erindi um fjárhagsstöðu stúdenta í ljósi endurskoðunar á lögum um Menntasjóð námsmanna

Endurskoðun á lögum nr. 60/2020 um Menntasjóð námsmanna er komin á fullt skrið. Tilgangur þeirra laga er fjölþættur en snýr einna helst að því að koma í veg fyrir að ráðstöfunartekjur stúdenta standi í vegi fyrir því að þeir stundi nám, með tilheyrandi glötun tækifæra fyrir þá sjálfa og samfélagið allt. Stuðningskerfi fyrir háskólanema sem kemur ekki í veg fyrir að stúdentar búi almennt við bága stöðu fjárhagslega útilokar hópa fólks frá námi og bægir öðrum frá því. Afleiðingar þess eru skert þekking í landinu, ójöfnuður og vanlíðan sem ekki er ofan á bætandi.<sup>1</sup>

Við endurskoðun laganna er því kjarnaatriði að svara þeirri spurningu, hvernig til hafi tekist við að gera fjárhagsstöðu stúdenta þolanlega. Í því skyni að styðja þessa vinnu hefur Stúdentaráð Háskóla Íslands tekið saman fáein töluleg gögn sem hafa mikla þýðingu í þessu tilliti.

### *Nám og störf*

Grunnástæða þess að stuðningskerfi er nauðsynlegur þáttur í menntamálum hvers ríkis er sú einfalda staðreynd að tíma okkar allra eru skorður settar. Ekki þarf að rekja hér augljósar ástæður þess að fólk í 100% starfi kýs sér sjaldan að vera í 100% námi samhliða, þannig að svefni, áhugamálum, félagslífi og öðru sé fórnað.

Áhrif þess að vera í hlutastarfi samhliða námi er öllu áleitnari spurning, enda mun fleiri sem búa við þá aðstöðu. Í skýrslu um rannsóknina *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe: Eurostudent VII 2018-2021* (Eurostudent VII) kemur fram að 71% íslenskra stúdenta vinna á sama tímabili og kennsla fer fram. Í skýrslu um fyrri rannsókn sama efnis, Eurostudent VI (2018), var þessi tala 68%. Þetta rímar við niðurstöður í skýrslu um *könnun á*

---

<sup>1</sup> Í *Talnabrunni Landlæknis*, 6. tbl. 2023 kemur fram að yngra fólk hafi verri andlega líðan en þau sem eldri eru og njóti einnig minni velsældar. Fullyrt er að skýr tengsl séu á milli fjárhagsaðstæðna og andlegrar heilsu, streitu, svefns, einmanaleika, hamingju og velsældar.

*ffárhagsstöðu stúdenta* sem Stúdentaráð Háskóla Íslands framkvæmdi vorið 2023, þar sem 69% stúdenta kváðust vinna á meðan á námi stendur.

Í Eurostudent VII er nokkuð miklu þúðri eytt í umfjöllun um áhrif starfs á nám. Störf geta verið stúdentum hagfelld samhliða námi þar sem að í vissum tilvikum byggja þau upp þekkingu og félagslegt auðmagn (e. *capital*) auk þess að koma stúdentum rólega út á vinnumarkaðinn. Þetta er þó ekki einhlítt; annars vegar eru þessi áhrif varla eða ekki fyrir hendi þegar stúdentar hafa vinnu með takmarkaða tengingu við nám þeirra og framtíðarstörf og hins vegar hefur vinna bagaleg áhrif á námsárangur þegar starfshlutfall verður of mikið. Í könnuninni taldi innan við helmingur íslenskra stúdenta sig hafa vinnu sem tengdist náminu þeirra með einhverju móti.

Í umræddri skýrslu segir að gríðarlega mikið af rannsóknum hafi verið framkvæmdar til þess að rannsaka jafnvægi tíma stúdenta og afleiðingar þess að tíma sé varið með tilteknum hætti. Beerkens o.fl. (2011) töldu gögn frá Eistlandi sýna að tengslin milli vinnu og náms væru ekki línuleg. Þannig hefði það engin teljanleg áhrif á nám þegar unnið væri í færri en 25 klukkustundir á viku. Body o.fl. (2014) töldu aftur á móti gögn frá Frakklandi sýna að vinna í átta klukkustundir eða færri á viku hefðu engar afleiðingar, en mesti skaðinn yrði þegar unnið væri í meira en 16 klukkustundir á viku. Callender (2008) taldi gögn frá Bretlandi sýna að mestu máli skipti hvenær unnið væri. Þannig hefði vinna á kennslutíma neikvæð áhrif á námsárangur.<sup>2</sup>

Miðgildi klukkustunda sem íslenskir stúdentar eyða í vinnu á viku, óháð námshlutfalli, er 15 klukkustundir. Til samanburðar við Norðurlöndin er þetta gildi í Noregi 13, í Finnlandi 12, í Danmörku 8 og í Svíþjóð 6. Aðeins eitt land í Evrópu getur „státað“ af herra miðgildi klukkustunda sem stúdentar í fullu námi vinna á viku hverri, þ.e. Eistland. Þetta þýðir m.ö.o. að gera má ráð fyrir því, ef gengið er út frá því að dreifing vinnustunda sé nálægt normaldreifingu, að tæpur helmingur stúdenta á Íslandi vinni yfir 16 klukkustunda viðmiðinu um alvarlega skaðsemi sem Body o.fl. (2014) settu fram. Í góðu samræmi við þetta sögðust

---

<sup>2</sup> Þessar tilvísanir eru á blaðsíðu 128 í Eurostudent VII og hljóða upprunalega svona: „An enormous amount of research has been conducted to untangle the time balance of students and the consequences of spending time in a certain way. [...] Beerkens et al. (2011) found in their Estonian data that the relation between work and study success is not linear: working fewer than 25 hours per week has no significant effect [...]. In the case of France, Body et al. (2014) found a lower threshold: working eight hours or fewer per week seems to be without consequences, and the most “harm” is done when working over 16 hours per week. [...] In line with this finding, for the UK, Callender (2008) shows that more than the number of hours worked, the point in time makes the difference: working during term time instead of during the lecture-free period has a negative effect on academic achievement.“

32,8% þeirra sem vinna á meðan á námi stendur, þ.e. 22,7% allra stúdenta, vera í 51-100% starfshlutfalli í könnun SHÍ um fjárhagsstöðu stúdenta (2023).

Óhætt er að segja að framanrakið dragi upp dökka mynd af árangri og nýtingu í íslenskum háskólum. Gríðarlegur fjöldi stúdenta, allt að helmingur,<sup>3</sup> vinnur svo mikið með námi að ástæða er til að ætla að nám þeirra skili ekki jafn miklum árangri - fyrir þau sjálf og samfélagið - og ella væri. Hluti þeirra útgjalda sem fara í að mennta þennan hóp er því sokkinn kostnaður. Þegar hér verður síðar fjallað um þörf á því að auka stuðning við stúdenta verður að hafa í huga að þau útgjöld, sem kunna að hljóta af slíkum ráðstöfunum, ganga til þess að draga úr þessum kostnaði, sem til einskis verður. Þá er ástæða til þess að vekja athygli á því sem rakið er í Eurostudent VII, að Denning o.fl. (2019) töldu sig mega ráða það af gögnum frá Bandaríkjunum að möguleiki fyrsta árs nema í háskólum til þess að njóta námsstyrkja yki verulega tíðni þess að nám var klárað og frekara nám stundað. Áætluð áhrif þess, þótt aðeins sé litið til tekna, eru nægileg til þess að ríkissjóður endurheimti útgjöld sín innan tíu ára. Útgjöld til námslána eru því líkleg til þess að endurgreiða sig mörgum sinnum.<sup>4</sup>

### *Til hvers er unnið*

Hvers vegna stúdentar vinna svona mikið, þrátt fyrir að það komi alvarlega niður á þeim sjálfum, er umhugsunarefni. Fullt tilefni er til þess að leita allra leiða sem námslánakerfið getur farið til þess að vinna gegn þeim vanda.

Í raun er svarið einfalt. Svo sem það er skilmerkilega sagt í Eurostudent VII leitast hver stúdent við að ná fram mestu mögulegu ánægju, bæði til skamms og langs tíma, að gefnum takmörkunum sem fjárhagur og tími setja þeim. Stúdentar sem hafa ekki efni á að stunda nám án þess að vinna, til dæmis, munu haga sínum ráðum á annan hátt en þau sem hafa meira á milli handanna.<sup>5</sup> Ekkert tilefni er því til að undrast þegar niðurstöður bæði Eurostudent VII og

---

<sup>3</sup> Í könnun SHÍ um fjárhagsstöðu stúdenta (2023) sögðust 49,4% stúdenta vinna í 25% starfshlutfalli eða hærra. Ef gengið er út frá því viðmiði sem Body o.fl. (2014) settu fram hefur vinna alls þessa fólks áhrif á námsárangur þeirra. Viðmið Beerkens o.fl. (2011) bendir aftur á móti til þess að þessi áhrif séu minni, en allt að einu sögðust 22,7% svarenda vera í 51-100% starfi og vinna því svo mikið að ekki er fræðilega deilt um að það hafi áhrif á námsárangur.

<sup>4</sup> Í Eurostudent VII segir orðrétt: „The estimated impact on earnings alone would have been enough to fully recoup government expenditure within ten years, suggesting that public support likely pays for itself several times over.“

<sup>5</sup> Þessi umfjöllun er á blaðsíðu 128 í Eurostudent VII, þar sem m.a. segir: „The choices students make depend on their circumstances. Boudon (1989), for instance, shows how students make different choices at several decision points in their studies because of differences in their assessment of the risk, costs, and benefits, depending on their economic and social background. Given budget and time constraints, each student seeks to

könnunar SHÍ um fjárhagsstöðu stúdenta benda eindregið til þess að það sé fyrst og fremst vegna fjárhagslegrar nauðsynjar sem stúdentar vinna með námi.

Því hefur stundum verið haldið fram að stuðningur við stúdenta hér á landi sé viðunandi og jafnvel hefur verið gengið svo langt að eitthvert fólk telur hann ágætan. Staðreyndin er hins vegar sú, að hvergi í Evrópu hefur mistekist eins illa að koma í veg fyrir að stúdentar þurfi að vinna með námi - að ná meginmarkmiði námslánakerfisins - og hér, hvar 72% stúdenta lýsa því í Eurostudent VII að þeir *gætu ekki* verið í háskólanámi án þess að vinna. Stjórnvöld verða að horfast í augu við þá staðreynd að þetta er vottorð, svart á hvítu, um að námslánakerfið hér á landi sé vanfjármagnað.

Hluti af því sem veldur þessari stöðu stúdenta er, sannarlega, upphæð framfærslulána hjá Menntasjóði námsmanna. Í könnun SHÍ um fjárhagsstöðu stúdenta (2023) sögðust 60% lántaka myndu hætta að vinna með námi ef námslánin væri hærrí. Málið er hins vegar flóknara en það, því að hafa verður í huga að stúdentar taka, sem fyrr segir, ákvarðanir um stöðu sína út frá háþrosku ánægju bæði til skamms og langs tíma. Hvort myndi stúdent frekar: a) Klára BS-gráðuna sína á þremur árum en taka námslán á 9-12% raunvöxtum eða b) vinna frekar með námi, sleppa fjárhagsáhyggjum og klára gráðuna á 4 eða jafnvel 5 árum? Hvor kosturinn er dýrari fyrir ríkissjóð?

Lán er ekki styrkur og stúdentar vita það. Jafnvel þótt að ríkið greiði niður hluta höfuðstóls lána að vissum skilyrðum uppfylltum og veiti barnastyrki er til þess að líta að lánin eru samt sem áður fjarri því að vera hagstæður kostur. Því hagstæðari sem námslánin eru, þeim mun líklegri er sá hópur sem er „of mikið“ á vinnumarkaði til þess að huga betur að náminu. Þetta virðist alveg hafa farið fram hjá íslenskum stjórnvöldum.

### *Fjárhagur stúdenta í stærra samhengi*

Þetta erindi hefur hingað til beint sjónum að áhrifum vanfjármögnunar námslánakerfisins á námsframvindu og námsárangur í háskólum og það sett í samhengi við þann árangur sem önnur lönd hafa náð í þeim efnum. Annað atriði sem vert er að líta til er staða háskólanema í víðara samhengi, þ.e. hvort að sú bága fjárhagslega staða sem almennt blasir við stúdentum, svo sem að framan er lýst, hefur víðtækari áhrif en eingöngu á námsárangur.

---

obtain the greatest possible satisfaction. Students who could not afford to study without having a paid job, for example, will make different choices compared to students who do not need work“.

Enn verða nú dregnar fram niðurstöður Eurostudent VII. Aðeins eru tvö lönd í Evrópu þar sem að hærra hlutfall stúdenta lýsir fjárhagslegum vandamálum sínum sem „alvarlegum“ eða „mjög alvarlegum“ en á Íslandi, þar sem þetta er raunveruleiki 31% stúdenta. Í niðurstöðum könnunar SHÍ um fjárhagsstöðu stúdenta (2023) kom fram að 28% foreldra í námi kváðu meðaltekjur sínar vera undir 200 þúsund krónum á mánuði, en 52% barnlausra. Það er undir framfærsluviðmiði umboðsmanns skuldara fyrir barnlausan einstakling.<sup>6</sup> Þá er áhugavert að í Eurostudent VI (2018) voru bornir saman stúdentar í Evrópu eftir því hversu margir þeirra sem reiddu sig á opinberan stuðning bjuggu við alvarlegan eða mjög alvarlegan fjárhagsvanda. Þar blasti sláandi mynd við. Íslenskir stúdentar tróndu á toppnum með 63%, en næst kom Írland með 53%, svo Pólland með 47%. Í öllum öðrum löndum var þetta hlutfall lægra. Meðaltalið var 32%, helmingi lægra en á Íslandi. Í 2. mgr. 2. gr. laga nr. 60/2020 segir að miða skuli við að „framfærslulán nægi hverjum námsmanni til að standa straum af almennum framfærslukostnaði á Íslandi meðan á námi stendur að teknu tilliti til fjölskyldustærðar námsmanns og búsetu“ en stjórnvöldum hefur bersýnilega ekki komið til hugar að taka þessu ákvæði alvarlega.

Þegar teknar eru ákvarðanir um tilhögun námslána þarf að hafa í huga að afleiðingarnar geta, að sjálfsgöðu, orðið gífurlegar fyrir stúdenta sem reiða sig á lánin. Ætla má að í núverandi ástandi séu áhrif fátæktar á andlega líðan stúdenta margfalt meiri en þau þurfa að vera, auk þess sem hætta er á því að fjöldi barna alist upp við fátækt vegna þess að Ísland vanfjármagnar námslánakerfið.

### *Að lokum*

Áratugum saman hefur Stúdentaráð Háskóla Íslands bent á að fjárfesting í stuðningi við stúdenta er allt of lítil þrátt fyrir að þess megi vænta að ríkisútgjöld til þeirra mála borgi sig margfalt til baka, jafnvel þótt aðeins sé litið til skatta sem háskólamenntað fólk greiðir og litið fram hjá öðrum ávinningi. Þetta er grundvallarvandinn við námslánakerfið á Íslandi og engar hagræðingar eða tilfærslur á styrkjaleiðum munu leysa hann.

Þess vegna ítrekar Stúdentaráð Háskóla Íslands þær úrbætur sem gerð er grein fyrir að nauðsynlegar séu í [stefnu ráðsins í tengslum við endurskoðun laga um Menntasjóð námsmanna](#), sem fylgir þessu erindi í viðhengi. Í sama skjali er bent á ýmsar spurningar sem nauðsynlegt er

---

<sup>6</sup> Þetta má sjá á vefsíðu umboðsmanns skuldara: <https://www.ums.is/is/adstod-vid-greidsluvanda/framfaerslu-reiknival>

að svara við endurskoðun laganna. Könnun hefur nú verið lögð fyrir stúdenta af ráðuneytinu og það er vel. Hins vegar býður það fyrirhugaðrar skýrslu að fá svör við öðrum veigamiklum spurningum og bíða stúdentar þess í eftirvæntingu.

### *Tilvísanir*

Skýrslurnar sem tíðum hefur verið vísað til hér að framan er að finna á eftirfarandi slóðum:

Niðurstöður könnunar um fjárhagsstöðu stúdenta, vor 2023

<https://student.backend.jldevelopment.is/wp-content/uploads/2023/10/Nidurstodur-konnunar-um-fjarhagsstodu-studenta-3.pdf>

Social and Economic Conditions of Student Life in Europe: Eurostudent VII Synopsis of Indicators 2018-2021<sup>7</sup>

[https://www.eurostudent.eu/download\\_files/documents/EUROSTUDENT\\_VII\\_Synopsis\\_of\\_Indicators.pdf](https://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EUROSTUDENT_VII_Synopsis_of_Indicators.pdf)

Virðingarfyllst,

Stúdentaráð Háskóla Íslands

---

<sup>7</sup> Könnunin var lögð fyrir stúdenta hér á landi á tímabilinu 4. apríl - 18. júní 2019. Niðurstöðurnar skekkust því ekki vegna áhrifa af Covid-19 faraldrinum.